

At læse mellem linjerne

Af Carsten Elbro

Ordbog over det Danske Sprog definerer at »læse mellem Linjerne« som det at »forstaa, hvad den skrivende (forfatteren) egentlig har tænkt, men ikke (ligefrem) udtrykt eller ikke ønsket at udtrykke (røbe)«. Som et eksempel citerer ordbogen blandt andre Carsten Hauch for engang i sidste århundrede at have givet dette råd: »læg ... ikke al for megen Vægt paa, hvad hun skriver. Læg mest Mærke til det, Du læser mellem Linjerne«. ¹

Denne definition rejser straks spørgsmålet om, hvordan læseren kan forstå noget, som den skrivende faktisk ikke har udtrykt. Det følgende er et forsøg på at besvare dette spørgsmål og de dermed forbundne spørgsmål om, hvornår man læser »mellem« linjerne, og hvilke regler der gælder.

Det er praktisk at begynde med at se på logiske, sproglige forudsætninger (præsuppositioner), fordi de er indiskutabelt til stede i tekster.

- (1) Er du holdt op med at tyrannisere dine elever?
- (2) På hvilket program vasker du jeres kat?
- (3) Har du erkendt, at man får slanke fingre af kold kaffe?

Man vil umiddelbart ikke have lyst til at svare på disse spørgsmål. Hvert af spørgsmålene indeholder nemlig logiske forudsætninger, som man ikke har lyst til at godtage:

- (1a) Du har tidligere tyranniseret dine elever.

Denne forudsætning gemmer sig i verbet 'holdt op' i det første spørgsmål. Man kan jo ikke holde op med noget, som man aldrig har gjort. *Holde op* betegner en overgang ligesom *standse*, *slutte*, *begynde*, *fødes*, *dø*, *vågne*, *gå i stykker* osv. Alle sådanne overgangsverber indeholder en forudsætning om, at det på et tidspunkt i fortiden var anderledes, end det er nu. *Standse* forudsætter en bevægelse, *vågne* forudsætter søvn eller bevidstløshed, *gå i stykker* forudsætter at være hel og i orden.

Spørgsmål (2) anmoder om en uddybning af et mere generelt forhold, og det er dette generelle forhold, som forudsættes:

(2a) Du vasker jeres kat i vaskemaskine.

I spørgsmål (2) gemmer der sig i øvrigt også den påfaldende forudsætning, at

(2b) du har en kat sammen med andre.

Det er 'jeres' kat og ikke bare 'din' eller *en* kat.

I det tredje spørgsmål er det ligesom i det første verbet, som gemmer forudsætninger:

(3a) Man får slanke fingre af kold kaffe.

Det, man *erkender*, er kendsgerninger, ligesom hvis man *indser*, *konstaterer* eller *fastslår*. Det er alle såkaldt faktive verber, altså verber, der fastslår fakta, i modsætning til *at mene*, *synes* eller *påstå*.

Der er selvfølgelig mange andre ord og konstruktioner, som er særligt velegnede til at gemme forudsætninger; men i første omgang kan vi konstatere, at de nævnte spørgsmål har to slags indhold. De har et *erklæret indhold* – det er selve det udtrykte spørgsmål, og de har et *forudsat indhold*, det som får os til at undvige spørgsmålene i stedet for at svare »ja, ja« eller »nej, nej«.

Det forudsatte indhold er det, der tages for givet i spørgsmålene, det spørgeren går ud fra, og det den adspurgte på forhånd antages at acceptere. Og det er det, vi nu på sin vis har fundet frem »mellem« linjerne. Endnu er dette langt fra den mest avancerede form for læsning »mellem« linjerne; men vi finder trods alt et indhold, som ikke står erklæret »på« linjerne, men som den skrivende må have haft i tanker.

Et første resultat er altså, at man i nogle tilfælde kan læse »mellem« linjerne ved at være opmærksom på det forudsatte indhold snarere end det erklærede indhold.

Et af de spørgsmål, som dette foreløbige resultat rejser, er, om læseren i virkeligheden *altid* er opmærksom på det forudsatte indhold, for i så fald læser man måske altid »mellem« linjerne. Men det er læseren ikke, eller rettere, det er langt fra alle forudsætninger, man er

opmærksom på, når man læser en tekst. Vi kan trække adskillige forudsætninger frem i de tre spørgsmål, som jeg indledte med at stille. I det første spørgsmål var det f.eks. også forudsat, at

- (1b) du er lærer for nogle elever,
- (1c) der findes sådan noget som elever,
- (1d) du forstår dansk,
- (1e) der findes en adspurgt person,

osv. ud i stadig mere banale forudsætninger. Ved de andre spørgsmål og ved alle andre tekster i øvrigt er der tilsvarende utallige forudsætninger, som vi ikke altid er opmærksomme på, og som den skrivende næppe heller har skænket en tanke. Hvis vi konstant var opmærksomme på det forudsatte indhold i stedet for det erklærede, ville vores læsning gå helt i stå.

Det er også meget almindeligt, at visse teksttyper spiller på læserens manglende opmærksomhed på det forudsatte indhold. Det gælder f.eks. for annoncer. En række meget almindelige overskriftstyper lyder:

- (4) Så nemt er det at få den levende med på ferie.²
- (5) Look. En længere nydelse.³
- (6) »Jeg er forsigtig med min hud – derfor bruger jeg RoC,« siger Susse Wold.⁴

Det er annoncens mål at give forbrugeren en positiv opfattelse af varen, og i alle disse tilfælde gør annoncerne det ved at forudsætte det væsentligste:

- (4a) Det er nemt at få den levende med på ferie.
- (5a) Look er en nydelse.
- (6a) RoC er skånsom mod huden, (selv om det måske ikke lyder sådan af navnet).

Den skrivendes idé er, at modtagerne – de potentielle forbrugere – er mindre kritiske og derfor mere påvirkelige, når det væsentlige ikke erklæres åbent, men i stedet forudsættes.

Tekster rummer således masser af forudsætninger, som læseren normalt ikke er opmærksom på. Læseren kan udmærket *blive* opmærk-

som på disse forudsætninger, sådan som vi blev det ved de nævnte eksempler. Men det er ikke det gængse.

Tilsvarende tilfører læseren selv automatisk en række ting til sin forståelse. Ellers ville han eller hun ikke kunne få tekstens brudstykkevis gengivelse af emnet til at hænge sammen. En relevant viden om den del af verden, som teksten handler om, er en forudsætning for at få enhver ganske almindelig tekst til at hænge sammen.

- (7) »han ... strakte Armene. Han havde saa smaat blundet over Regnskaberne«. ⁵

Det er kun fordi, læseren ved, at det er rart at strække sig, når man har blundet, at han eller hun kan få disse sætninger til at hænge sammen i det rette årsagsforhold. At den sidste sætning giver *årsagen* til den første, står der jo strengt taget ikke noget om. Det kunne også have været omvendt, hvis der havde stået:

- (8) Han strakte armene. Barnet grinede højt over hans hoved.

Så ville sammenhængen være en helt anden. Han ville formodentlig holde et barn op i hænderne. Det kildrer i barnets mave, og det griner frydefuldt. Dermed giver den sidste sætning en *følge* af den første.

Læseren *kan* blive opmærksom på, hvordan han eller hun på denne måde får teksten til at hænge sammen; læseren kan blive bevidst om sine inferenser, som englændere og svenskere kalder det; ⁶ men det er ikke det almindelige. Normalt er læseren opmærksom på det, den skrivende har trukket frem, nemlig det erklærede indhold.

Vi kan nu gå videre og spørge, hvornår man læser »mellem« linjerne, dvs. hvornår man vender opmærksomheden væk fra det erklærede indhold og lader et andet indhold være det centrale. I tilfældet med de tre ubehagelige spørgsmål fra indledningen er det ret let at se. I nogle af dem var forudsætningerne hårrejsende forkerte. Og så drejede de sig endda om læserens vaner og meninger. Det fik os til at stå af.

For den almindelige, flydende kommunikation gælder der generelt den regel, at det forudsatte indhold skal være acceptabelt for såvel afsender som modtager. Denne regel kunne man ligefrem kalde en paragraf i det uskrevne aftaleforhold, der består mellem afsender og modtager.

Hvis det forudsatte indhold ikke er accepteret af afsenderen, vil han eller hun virke ironisk, utroværdig eller ligefrem løgnagtig; og hvis det forudsatte indhold ikke er acceptabelt for modtageren, vil han eller hun blive opmærksom på det og måske bryde aftaleforholdet.

Dette er dog langt fra den eneste situation, hvori læseren vender opmærksomheden væk fra det erklærede indhold. Det sker også, når læseren oplever et tilsyneladende brud på andre af de paragraffer, der gælder for det uskrevne aftaleforhold mellem afsender og modtager. Eller sagt på en anden måde: man læser »mellem« linjerne, når et eller flere af éns generelle krav til forståelsen ikke umiddelbart forekommer opfyldt.

De vigtigste paragraffer i aftaleforholdet mellem afsender og modtager, mellem den skrivende og læseren, er følgende:

§ 1. Acceptable forudsætninger

§ 2. Sammenhængende

§ 3. Sandfærdig

§ 4. Rimelig

§ 5. Konsistent

§ 6. Nyhedsværdi

§ 7. Relevant

§ 8. Dækkende

§ 9. Passende sprog og stil.⁷

Indholdet af disse paragraffer bliver uddybet i det følgende. Den første paragraf i aftaleforholdet mellem den skrivende og læseren siger som nævnt, at det forudsatte indhold skal være acceptabelt for både afsender og modtager.

Nu er det dog ikke altid som ved de indledende spørgsmål, at modtageren får lyst til at bryde helt ud af modtagerrollen, hvis denne paragraf bliver overtrådt. Det er nemlig ikke i alle tilfælde, at det forudsatte indhold skyder modtageren noget i skoene, som han eller hun ikke vil være ved.

(9) Red dinosaurusen, før det er for sent.⁸ (Graffiti).

Dette eksempel på graffiti indeholder en påfaldende fejlagtig forudsætning, nemlig at dinosaurerne endnu er i live og står til at redde. Her tillægges der ikke modtageren noget ubehageligt, så her står læseren ikke nødvendigvis af. Han eller hun giver sig snarere til at spekulere

over meningen. Det vil sige, at læseren giver sig til at lede efter de intentioner, som den skrivende kan have haft med det skrevne, men som ikke står åbent formuleret.

I den mere avancerede form for læsning »mellem« linjerne indgår to komponenter: en afvisning af det erklærede indhold og en rekonstruktion af et bedre indhold, som antages at ligge nær den skrivendes intentioner.⁹

Den første komponent er afvisningen af det erklærede indhold, og det vil sige, at læseren vender sin opmærksomhed væk fra det. I det konkrete tilfælde kunne det da heller ikke falde læseren ind at efterkomme opfordringen til at redde dinosaurerne, for de *er* jo uddøde.

Den anden komponent består i, at læseren genopbygger eller rekonstruerer et mere rimeligt indhold. Læseren forsøger at rekonstruere et indhold, som formodes at svare til den skrivendes intentioner.

Ved nærmere eftersyn finder vi også den første af disse to komponenter i den enklere form for læsning »mellem« linjerne, som vi undersøgte i de første seks eksempler. I de tilfælde afviste vi jo også det erklærede indhold. Det nemme bestod i, at vi blot skulle finde en del af det forudsatte indhold for at have fundet det interessante indhold i teksten.

I den mere avancerede form for læsning »mellem« linjerne, som vi er på vej ind i nu, kan læseren ikke nøjes med at blive opmærksom på det forudsatte indhold. Læseren må foretage en rekonstruktion af indholdet helt fra bunden af.

Inden vi går i gang med at rekonstruere indholdet i »red dinosaursen, før det er for sent«, må jeg understrege en ting, nemlig at de to nævnte komponenter i praksis arbejder nærmest parallelt. Det er ikke sådan, at læseren altid *først* afviser det erklærede indhold og derefter går i gang med at opbygge et mere rimeligt indhold. Det kan også være, at læseren får en idé om et muligt andet indhold og på det grundlag må afvise det erklærede indhold. Det kan f.eks. være, at læseren har en stærk forventning om at modtage et rasende svarbrev fra sin advokat, og at denne forventning får ham eller hende til at afvise et indhold, som de fleste andre læsere ikke ville have fundet noget påfaldende ved.

Når man skal rekonstruere indholdet i en tekst, findes der ingen regelret fremgangsmåde, man kan benytte. Men der sker ofte det, at læseren går tilbage til de ikke-sproglige forudsætninger bag teksten og

overvejer, hvem der har skrevet teksten og i hvilken situation, for dermed at få ideer til, hvilket formål teksten kan være skrevet med.

I det konkrete tilfælde med dinosaurusen kan man f.eks. tænke sig, at teksten er skrevet af en punker eller en tilsvarende 2. generations ungdomsoprører. Det vil sige, at den skrivende kan antages at være skeptisk over for en række af de ideer og initiativer, som generationen fra '68 står for. Og teksten kan dermed være et udtryk for en reaktion mod en eller flere af tresseroprørets mærkesager.

Disse overvejelser er med til at styre tankerne i retning af redningsaktioner for truede dyrearter, »Red hvalerne – støt Greenpeace« f.eks., og støttekampagner for bevaringsværdige institutioner. Og i så fald tilføjer teksten disse virkelige redningsaktioner et skær af latterlig nyttesløshed. Det er alligevel for sent, når der skal sådanne aktioner til.

Læseren har nu genopbygget en mulig intention bag den tilsyneladende meningsløse tekst. Denne intention kan udtrykkes i en rekonstrueret version af teksten:

- (9a) Disse redningsaktioner for truede dyre- og plantearter er latterligt nyttesløse, fordi de alligevel kommer for sent, på samme måde som en opfordring til at redde dinosaurusen vil komme alt for sent.

Det taler for denne rekonstruktion, at der findes andre tekster i den samme genre og fra samme tidspunkt, som siger det samme:

- (10) Red roen
– støt
melis (Graffiti),

hvis man vel at mærke læser det erklærede indhold som

- (10a) Red sukkerroen
– køb stødt melis,

og rekonstruerer indholdet til

- (10b) Disse støtteaktioner for truede plante- og dyrearter er latter-

ligt overflødige, ligesom en redningsaktion for sukkerroen vil være det.

Der er ganske vist tale om to lidt forskellige begrundelser i de to tekster: redningsaktionerne kommer alligevel for sent, og redningsaktionerne er overflødige; men den latterlige nytteløshed er fælles.

Jeg har nævnt, at den læsende under rekonstruktionsarbejdet leder sine tanker hen på den skrivende og hans eller hendes situation for at få ideer om intentionerne bag teksten. Heraf kommer ledetrådene for det produktive, skabende element i rekonstruktionen. Men disse ledetråde er langt fra tilstrækkelige. Vi kan jo f.eks. opstille en hel række rekonstruktioner af det sære slagord, »red roen – støt melis« i versionen, »red sukkerroen – køb stødt melis«:

- (10c) Disse overenskomster, der sigter på at give arbejde til flere nyuddannede læger og tandlæger er latterligt overflødige, fordi mennesker altid vil have lyst til at spise søde og usunde ting.
- (10d) Ligesom melis kan være stødt, kan søde unge mennesker også blive stødte, hvis de behandles dårligt.
- (10e) Lige så latterligt overflødige som en eventuel støtteaktion for sukkerroen, er andre former for støtte til landbruget.

Den første af disse alternative rekonstruktioner (10c) er en overfortolkning. I sammenligning med versionen 10b virker den for indviklet. Så den vil vi afvise. Alt andet lige er vi tilbøjelige til at foretrække den enkle løsning frem for den mere indviklede. Det er faktisk et generelt krav til det rekonstruerede indhold, at det skal være så enkelt som muligt.

Den anden alternative rekonstruktion (10d) er nærmest en underfortolkning. Den forklarer kun en del af teksten, nemlig »stødt melis« og lader »red sukkerroen« stå uforklaret. I sammenligning hermed forklarer den oprindelige rekonstruktion (10b) langt mere af teksten, ja faktisk hele teksten. Her er så et andet krav til rekonstruktionen: den skal gøre så mange detaljer i teksten som muligt meningsfulde; den skal forklare så mange dele af teksten som muligt.

Også det tredje alternativ (10e) kan vi bruge til at udlede en vurderingsnorm. Det tredje alternativ er nemlig ikke særlig spændende. Det er ikke så kontroversielt som version 10b de steder, hvor teksten findes. Hvis vi har mulighed for at opstille en rekonstruktion, som er

mere spændende, vil vi foretrække den. Det gælder generelt, at rekonstruktionen skal være så virkningsfuld som muligt, den skal være spændende, oplysende, morsom osv. Pointen skal være så skarp som muligt.

Læseren vurderer kort sagt forskellige rekonstruktionsmuligheder ud fra, at den bedste er den, der på den enkleste og den mest dækkende måde gør teksten så virkningsfuld som muligt.

Selv om hele dette rekonstruktionsarbejde ofte foregår i løbet af sekunder, så kan det godt være meget omfattende. Det får vi et forstærket indtryk af, hvis vi tænker på alle de muligheder, der ligger i en anden fortolkning af det *erklærede* indhold i teksten med melis:

(10f) Red roen (: stilheden, ordnen, jf. bevar roen!) – køb stødt melis.

Med denne indsigt i, hvad der sker, når man læser »mellem« linjerne, kan vi nu gennemgå eksempler på, hvad der kan ske, når læseren finder, at andre af paragrafferne i det uskrevne aftaleforhold mellem den skrivende og læseren tilsyneladende er overtrådt.

§ 2 i aftaleforholdet siger, at teksten skal kunne give en sammenhængende forståelse. I nogle tilfælde kan sammenhængen være sværere at finde, end det skulle synes nødvendigt.

(11) »I anden akt forekom der malede lærreder, som forestillede gravmonumenter, og der var et hul i bagtæppet, som skulle forestille månen [...] Så kom der flere mennesker farende og gav sig til at hive i den kvinde, der før havde været i hvidt og nu var i lyseblåt. De fik hende ikke slæbt bort med det samme, men stod længe med hende, men endelig blev hun da slæbt bort, og ude i kulissen blev der slået tre gange på noget, der lød som metal, og andre knælede nu ned og gav sig til at synge en bøn [...]«¹⁰

Der er en scene, der er optrædende, som synger, og det er en beskrivelse fra 2. akt af noget, som altså sikkert er en opera. Men hvad der foregår i denne 2. akt, kan man kun ane på trods af den detaljerede beskrivelse. Der mangler tilsyneladende en sammenhængende forståelse bag beskrivelsen.

Det fører til, at læseren vender sin opmærksomhed væk fra det erklærede indhold og prøver at forestille sig, hvem den skrivende er, og i hvilken situation han eller hun befinder sig. Er det et barn? En svagtbegavet eller måske formanden for Foreningen til Operaens Bekæmpelse? Er den oplevende beruset eller på anden måde ude af sig selv – forelsket måske?

Det kan selvfølgelig ikke afgøres på grundlag af så kort et uddrag af en lang roman; men vi kan se, at det er nødvendigt at læse »mellem« linjerne.

§ 3 siger, at teksten skal være sandfærdig. Det er et krav, vi straks kan nuancere noget. Det gælder for det første kun på en særlig måde for skønlitteratur; og da de færreste vil hævde at kende alt til sandheden, så må kravet for det andet formuleres negativt, at teksten *ikke* må indeholde kendte eller indlysende *fejl*.

Hvis én siger, »nej, det siger du ikke!« til noget, man faktisk lige har sagt, kan man godt regne med, at det erklærede indhold ikke er det væsentlige. I dette tilfælde er rekonstruktionen ikke så vanskelig, fordi det er et konventionelt udtryk for overraskelse hos modtageren.

Sværere er det med:

(12) Brug Handelsbanken!

– Nøglen ligger under måtten! (Graffiti).

Nej, det gør nøglen ikke. Det er ikke sandt. Så læseren må afvise det erklærede indhold og forsøge at rekonstruere et nyt indhold. Ledetrådene og vurderingskriterierne for det rekonstruerede indhold er de samme, som jeg tidligere har nævnt. Lad mig blot foreslå en enkelt mulighed ud af mange, hvoraf nogle sikkert er bedre.

(12a) Det er ikke nær så enkelt og hjemligt at være kunde i Handelsbanken, som de gerne vil give det udseende af.

§ 4 foreskriver, at teksten skal indeholde rimelige vurderinger. Og da heller ingen ved med sikkerhed, hvad der er rimeligt, må man formulere paragraffen negativt: teksten må i hvert fald *ikke* udtrykke alment *uacceptable* vurderinger. Første linje af en berømt tekst lyder:

(13) »En sammenkrøben, grå bygning på kun fireogtrediv e etager.«

Hvordan kan en bygning være på *kun* 34 etager? Det er i almindelighed en urimelig vurdering, fordi den forudsætter, at bygninger normalt er langt højere end 34 etager. Men det er så en vurdering, som bliver forståelig, når man tænker på, at linjen indleder en fremtidsroman fra 1930'erne, nemlig Aldous Huxleys *Fagre nye verden* (1932). § 4 gælder altså ikke uindskrænket for litteratur.

En tekst, som udtrykker klart urimelige vurderinger, skal ofte forstås *ironisk*, dvs. at læseren skal rekonstruere et indhold, som udtrykker en modsat vurdering af den erklærede.

(14) Støt atomoprustningen!

– Engang vil den åbne en helt ny verden for dig! (Graffiti).

'Ny og bedre' er adjektiver, som hører sammen. Så en 'ny' verden er for læseren spontant en bedre verden.

Spørgsmålet er, hvordan atomoprustningen i sig selv kan føre til denne nye og bedre verden. En helt *ødelagt* verden og i den forstand ny er desværre en oplagt mulighed. Så vurderingen af atomoprustningens konsekvenser kan ikke tages alvorligt. Det giver faktisk meget bedre mening at vende vurderingen helt om og dermed ændre opfordringen til

(14a) Stands atomoprustningen!

– Engang vil den ødelægge din verden!

§ 5 siger, at teksten skal være konsistent, dvs. ikke selvmodsigende. Lad os tage et ret nemt eksempel:

(15) Jeg har ikke noget mod indere, pakistanere, kinesere og japanere, men jeg kan ikke fordrage asiater. (Graffiti).

Alle de nævnte nationaliteter er jo asiater, så teksten er selvmodsigende. Den fejl peger som i så mange andre tilfælde tilbage på den skrivende eller rettere den, der omtaler sig selv som 'jeg'. Vedkommende er ulogisk, måske tåbelig. Og hvis læseren tilføjer 'ligesom andre racer', så har rekonstruktionen også fået det bid, som vi kræver af den.

(15a) Racistiske holdninger er udtryk for en tåbelighed, som let kan vendes mod én selv.

§ 6 og dermed det sjette krav, læseren stiller til sin forståelse af teksten, er, at der er en informations- eller nyhedsværdi. Teksten skal give viden eller oplevelser, som ikke er rene banaliteter eller tautologisk tomgang.

Hvis dette krav ikke umiddelbart findes opfyldt, må læseren til at læse »mellem« linjerne.

(16) Rygning forkorter cigaretter. (Graffiti).

Det er jo indlysende sandt. Så læseren må spørge, hvorfor den skrivende har besværet sig med at meddele andre det. Der må være en intention, som strækker sig videre end til at oplyse om en selvfølge.

I dette tilfælde kan man nærme sig intentionen ved at sammenligne med et slagord imod rygning, »rygning forkorter livet«. Så vil man kunne se indskriften på væggen som et typisk eksempel på graffiti. Det er et galgenhumoristisk anti-slogan, som kan rekonstrueres til

(16a) Rygning er ikke værre end så meget andet.

Livet er usundt, man kan dø af det, hedder det også.

Når teksten ikke umiddelbart ser ud til at have informationsværdi, er der oplagt den anden mulighed, at der er tale om en *underdrivelse*. Jyden, som to gange har vundet i V-6-spil, udtaler til Ekstra Bladet, at »det er da ikke så ringe«. Det er faktisk overordentlig heldigt.

§ 7 betyder, at læseren kræver af teksten, at den er vedkommende i situationen; den skal være relevant.

Det er f.eks. ikke umiddelbart relevant, hvis man finder denne tilføjelse til en liste over bøger, man er på vej til boghandleren efter:

(17) Vi har ikke salt til et æg.

Boghandleren kender ikke den titel og foreslår diskret, at det nok slet ikke er en titel. Så tilføjelsen lader ikke umiddelbart til at være vedkommende i situationen. Læseren må så til at læse »mellem« linjerne for at *gøre* den relevant.

Der er den mulighed, at en eller anden har forvekslet boglisten med

en almindelig indkøbsseddel, og at meningen er, at man skal huske at købe salt.

(17a) Husk også at købe salt til et æg.

Men denne rekonstruktion er næppe sandsynlig, for man plejer at købe salt til mere end ét æg, når man alligevel er i gang.

Det er snarere meningen, at tilføjelsen skal læses i overført betydning:

(17b) Når du går hen for at købe alle de bøger, så husk lige på, at vi ikke har ret mange penge.

På den måde bliver den relevant.

§ 8 og dermed læserens ottende krav til forståelsen af en tekst er, at den skal være dækkende for sagen i situationen. Det skrevne skal være fyldestgørende; det skal på en fuldstændig måde dække de mest centrale af læserens forventninger. Når det ikke gør det, bliver tavsheden talende.

For et stykke tid siden havde en af mine venner haft en kontakannonce i avisen, som havde givet hele fire svar. Han følte sig ikke særlig sikker i sin bedømmelse af svarene og bad mig om at læse dem og sige, hvad mit indtryk var. I hans vel nok foretrukne svarbrev kunne man samle følgende selvkarakteristik:

(18) Jeg er (efter venners udsagn) en glad, positiv, udadvendt og naturlig pige.

Det lød jo helt fint. Men han tøvede som sagt uden helt at vide hvorfor. Da jeg spurgte ham, hvad han ville tro hun vejede, blev han bleg. Han blev opmærksom på, at hendes oplysninger ikke helt dækkede hans forventninger. Han havde selv oplyst, at han vejer et par og halvtreds kilo. Ud fra hans blege ansigtsfarve at dømme måtte jeg tro, at han havde foretaget rekonstruktionen:

(18a) Jeg er desuden temmelig tyk, men det tør jeg ikke nævne, for så ses vi nok ikke.

Men det er selvfølgelig ikke den eneste mulige.

(18b) Jeg mener i øvrigt ikke, at udseendet bør spille nogen afgørende rolle, så derfor skriver jeg ikke om det.

Eller en tredje rekonstruktion:

(18c) Jeg vejer nogenlunde det samme som dig, så det synes jeg ikke er så vigtigt at nævne.

Endelig betyder den niende og sidste paragraf i aftaleforholdet mellem den skrivende og læseren, at tekstens sprog og stil skal passe til emnet og situationen.

Der må altså være en udtalt grund til, at man jævnligt kan finde engelsksprogede annoncer i danske ugeblade.

(19) You'll always be recognised by your taste in Scotch.¹¹

Annoncen bryder med læserens forventninger til sproget i bladet. Lad mig foreslå følgende rekonstruktion:

(19a) Drik Heartburn (den annoncerede whisky), så vil du blive placeret over andre i stil.

I det samme blad var der for øvrigt en annonce for en såkaldt

(20) Mavse Strammer.¹²

Her anslår det overraskende uformelle stilleje et helt andet indhold »mellem« linjerne, f.eks.:

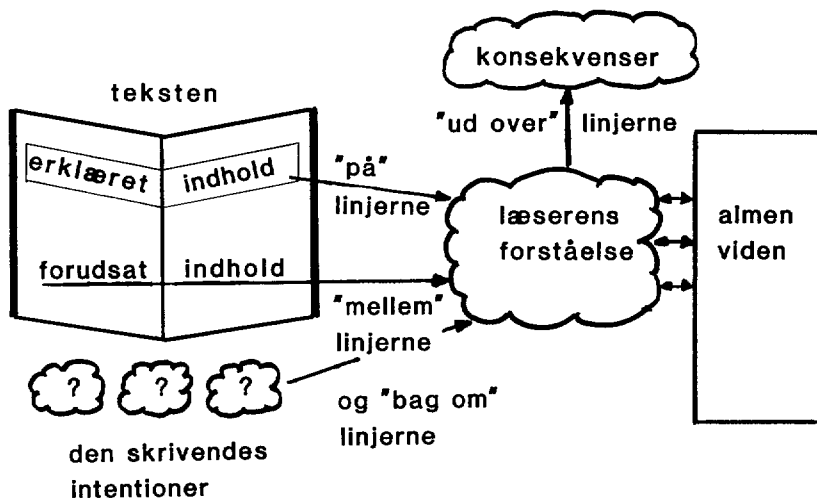
(20a) Det er et ganske dagligdags instrument, som du nok skal blive dus med.

Hvis vi finder Mavse Strammeren lidt komisk i denne sammenhæng, så kan det skyldes, at vi er vant til, at stilbrud signallerer *ironisk distance*.

Der er selvfølgelig flere paragraffer i det uskrevne aftaleforhold mellem den skrivende og læseren;¹³ her har jeg kun nævnt ni af de

vigtigste – og vist, hvordan man læser »mellem« linjerne, når man ikke umiddelbart finder disse regler opfyldt ved læsning af det erklærede indhold.

I lyset af den opnåede indsigt i at læse »mellem« linjerne kan vi nu præcisere, hvad man rimeligvis kan forstå ved to beslægtede læseformer, at læse »ud over« linjerne og at læse »bag om« linjerne, dvs. bag om ryggen på den skrivende.

Jeg vil foreslå, at man ved at læse »ud over« linjerne forstår at drage videre konklusioner på grundlag af det fundne, eventuelt rekonstruerede indhold i en tekst. Det kan være at drage konsekvenser af indholdet f.eks. for at sammenligne holdningerne i teksten med andre skribenters holdninger eller med éns egne.¹⁴

At læse »bag om« linjerne (eller bag om ryggen på den skrivende) kan så passende betyde, at man finder et indhold »mellem« linjerne, som den skrivende enten ikke ønskede, at man skulle være opmærksom på (tag her annoncerne (4-6) som eksempler), eller som den skrivende ikke selv var bevidst om.¹⁵ At læse »bag om« linjerne er dermed et særtilfælde af at læse »mellem« linjerne.

Noter

1. *Ordbog over det Danske Sprog*, bd. XII, Gyldendal, 1931.
2. *Politiken*, 1/7 1984.
3. *Alt for damerne*, nr. 11, 1984.
4. *Alt for damerne*, nr. 11, 1984.
5. Herman Bang: *Ved Vejen*. Værker i Mindeudgave, 2. udg., 1912.
6. Ingvar Lundberg: *Språk och läsning*. Malmø: Liber, 1984, p. 94 f.
7. Nogle af disse krav til forståelsen kan også findes hos Wayne C. Booth: *A Rhetoric of Irony*. The University of Chicago Press, 1974. 'Known error proclaimed' hos Booth svarer her til, at kravet om sandfærdighed (§ 3) tilsyneladende ikke er dækket; 'conflicts of facts within the work' modsvarer manglende konsistens (§ 5); 'clashes of style' modsvarer upassende stil (en del af § 9); og 'conflicts of belief' modsvarer urimelighed (§ 4). De øvrige paragraffer har ikke paralleller hos Booth.
8. Dette og de øvrige eksempler på graffities er fra Torben Olsen (red.): *Graffiti 1984*, Apostrof, 1984.
9. Denne beskrivelse af teknikken er hentet fra Booth (jf. note 7). Booth anvender kun teknikken på læsning af ironi, dvs. i tilfælde, hvor læseren skal rekonstruere et indhold, som har en *modsat* vurdering sammenlignet med det erklærede. Den nærværende artikel viser, at teknikken også anvendes i andre situationer, hvor man læser »mellem« linjerne.
10. Fra Leo Tolstoj: *Krig og fred*. 1967 (opr. 1869).
11. Som note 3.
12. Som note 3.
13. Man kan tilføje krav om passende genre og genrekonsistens, dvs. at teksten holder sig inden for én genre. Genrebrud er som regel bærer af et indhold.
14. Denne betydning af at læse »ud over« linjerne er tidligere brugt af bl.a. William S. Gray i »The major aspects of reading« i Helen M. Robinson (ed.): *Sequential Development of Reading Abilities. Proceedings of the Annual Conference on Reading Held at the University of Chicago, 1960*, Vol. XXII, Supplementary Educational Monographs, no. 90, The University of Chicago Press, 1960, pp. 8-24. I øvrigt bruger læseren sin viden om forhold uden for teksten under alle former for læsning, så denne brug er det næppe hensigtsmæssigt at reservere betegnelsen at læse »ud over« linjerne.
15. Denne sidste del af definitionen på at læse »bag om« linjerne går klart ud over definitionen i *Ordbog over det Danske Sprog*. Da den blev skrevet, var psykoanalysens begreb om det ubevidste ikke alment kulturgods, som det er i dag. Det gav derfor ingen mening at hævde, at den skrivende havde udtrykt noget, som han eller hun ikke var bevidst om og ikke umiddelbart kunne blive bevidst om.